

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ В. Н. КАРАЗИНА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра прикладної соціології та соціальних комунікацій

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

на тему

**«СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ
ПІСЛЯ УЧАСТІ В ОПЕРАЦІЯХ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ»**

Виконала: студентка 4 курсу групи ССК-42
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 054 Соціологія
Слесарев С.Д.

Керівник: канд.соц.н., доцент Солдатенко І.О

Харків – 2024

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ.....	6
1.1 Поняття та сутність соціальної адаптації військових	6
1.2 Особливості соціальної адаптації військових після участі в Операціях об'єднаних сил	14
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНІ	18
2.1 Законодавче та інституційне забезпечення соціальної адаптації військових в Україні	18
2.2 Проблеми та виклики у сфері соціальної адаптації військових після участі в Операціях об'єднаних сил.....	25
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	35
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ.....	36
3.1 Зарубіжний досвід соціальної адаптації військових та можливості його імплементації в Україні	36
3.2 Рекомендації щодо покращення соціальної адаптації військових в Україні після участі в Операціях об'єднаних сил	44
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	49
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна адаптація військових до мирного життя після участі в бойових діях є однією з найбільш актуальних та гострих проблем сучасного українського суспільства. В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації та проведення Операції об'єднаних сил (ООС) на сході України, все більше військовослужбовців потребують підтримки та допомоги у процесі реінтеграції до цивільного життя.

Досвід участі в бойових діях може мати значні негативні наслідки для фізичного та психологічного здоров'я військових, їх соціального та професійного функціонування. Багато ветеранів стикаються з такими проблемами, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожність, проблеми зі сном та інші психологічні розлади. Крім того, вони можуть мати труднощі з працевлаштуванням, адаптацією до нових соціальних ролей та обов'язків, а також з побудовою здорових стосунків з рідними та близькими.

Без належної підтримки та допомоги з боку держави та суспільства, процес соціальної адаптації військових може бути значно ускладнений та тривалий. Це може призвести до виникнення цілого ряду негативних наслідків, таких як погіршення психологічного здоров'я, соціальна ізоляція, конфлікти в сім'ях, зловживання алкоголем та наркотиками, а також підвищений ризик суїцидальної поведінки.

Тому питання ефективної соціальної адаптації військових є не лише важливим з точки зору забезпечення їхніх прав та інтересів, але й має стратегічне значення для забезпечення національної безпеки та стабільності держави. Адже успішна реінтеграція ветеранів до мирного життя є запорукою зміцнення соціальної згуртованості, підвищення довіри до держави та її інститутів, а також формування позитивного іміджу військової служби в суспільстві.

Незважаючи на значні зусилля держави та громадянського суспільства у цій сфері, проблеми соціальної адаптації військових в Україні все ще залишаються недостатньо вирішеними. Існуюча система підтримки ветеранів часто характеризується фрагментарністю, недостатньою координацією між

різними суб'єктами, браком ресурсів та кваліфікованих фахівців. Тому дослідження теоретичних засад та практичних аспектів соціальної адаптації військових, а також пошук шляхів вдосконалення відповідних політик та практик, є надзвичайно актуальним та своєчасним завданням.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад та сучасного стану соціальної адаптації військових в Україні, а також вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері, розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення системи підтримки та реінтеграції ветеранів ООС до мирного життя.

Завдання дослідження:

1. Розкрити поняття та сутність соціальної адаптації військових, а також особливості цього процесу для учасників ООС.
2. Проаналізувати законодавче та інституційне забезпечення соціальної адаптації військових в Україні.
3. Виявити основні проблеми та виклики, які постають перед учасниками ООС у процесі реінтеграції до мирного життя.
4. Вивчити успішні практики та моделі підтримки ветеранів у зарубіжних країнах та можливості їх адаптації до українських реалій.
5. Розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної адаптації військових в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є процес соціальної адаптації військових до мирного життя після участі в бойових діях.

Предметом дослідження є теоретичні засади, сучасний стан та напрями вдосконалення системи соціальної адаптації учасників ООС в Україні.

Практичне значення роботи полягає в розробці конкретних рекомендацій щодо вдосконалення державної політики та практичних заходів у сфері соціальної адаптації військових в Україні. Результати дослідження можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування,

громадськими організаціями та іншими суб'єктами, які займаються питаннями підтримки та реінтеграції ветеранів.

Теоретичне значення роботи полягає у систематизації та поглибленні наукових знань про сутність, особливості та проблеми соціальної адаптації військових, а також у розробці концептуальних засад вдосконалення відповідних політик та практик в українському контексті.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективна соціальна адаптація військових в Україні можлива за умови розвитку цілісної та скоординованої системи підтримки ветеранів, яка базується на кращому зарубіжному досвіді та враховує специфіку українського контексту.

Новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше здійснено комплексний аналіз проблем соціальної адаптації учасників ООС в Україні, а також запропоновано конкретні шляхи вдосконалення відповідних політик та практик з урахуванням досвіду провідних країн світу.

Методи дослідження. В процесі написання курсової роботи була використана система загальнонаукових та спеціальних емпіричних і теоретичних методів дослідження. Також використовувалися такі емпіричні методи, як, опис, порівняння та узагальнення.

Структура роботи. Робота складається з змісту, вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

1.1 Поняття та сутність соціальної адаптації військових

Соціальна адаптація військових є важливим процесом, який допомагає колишнім військовослужбовцям інтегруватися в мирне життя після завершення служби. Цей процес передбачає пристосування до нових умов життя, відновлення соціальних зв'язків та набуття нових навичок, необхідних для успішного функціонування в цивільному суспільстві [1, с. 25]. Соціальна адаптація є комплексним явищем, яке охоплює різні сфери життя військових, включаючи психологічну, соціальну, економічну та культурну адаптацію [2, с. 12].

Психологічна адаптація військових передбачає подолання емоційних та психологічних труднощів, пов'язаних із досвідом військової служби. Це може включати роботу з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією, тривожністю та іншими психологічними проблемами [3, с. 45]. Важливо, щоб військові мали доступ до професійної психологічної допомоги та підтримки, яка допоможе їм впоратися з емоційними викликами та адаптуватися до мирного життя [4, с. 78].

Соціальна адаптація військових передбачає відновлення та розвиток соціальних зв'язків, включаючи взаємодію з родиною, друзями та суспільством в цілому. Після повернення з військової служби, особливо після участі в бойових діях, військові можуть відчувати труднощі у спілкуванні та встановленні нових соціальних контактів [5, с. 61]. Тому важливо, щоб військові мали можливість брати участь у соціальних заходах, групах підтримки та інших активностях, які допоможуть їм відновити соціальні зв'язки та почуватися частиною суспільства [6, с. 93].

Економічна адаптація військових передбачає набуття навичок та знань, необхідних для успішного працевлаштування та фінансової стабільності. Після звільнення зі служби військові можуть зіткнутися з труднощами у пошуку

роботи, особливо якщо їхні навички не відповідають вимогам цивільного ринку праці [7, с. 37]. Тому важливо, щоб військові мали доступ до програм професійної перепідготовки, навчання та підтримки у працевлаштуванні, які допоможуть їм адаптуватися до нових економічних умов [8, с. 52].

Культурна адаптація військових передбачає пристосування до цивільного способу життя та культурних норм. Після тривалого перебування у військовому середовищі, де панують чіткі правила та ієрархія, військові можуть відчувати труднощі у розумінні та прийнятті цивільних культурних особливостей [9, с. 68]. Тому важливо, щоб військові мали можливість ознайомитися з цивільною культурою, брати участь у культурних заходах та отримувати підтримку у процесі культурної адаптації [10, с. 81].

Соціальна адаптація військових є складним та тривалим процесом, який вимагає комплексного підходу та залучення різних суб'єктів, включаючи державні органи, громадські організації та самих військових [11, с. 115]. Держава повинна забезпечити належну законодавчу та інституційну підтримку процесу соціальної адаптації військових, включаючи розробку та реалізацію відповідних програм та послуг [12, с. 94].

Громадські організації відіграють важливу роль у підтримці соціальної адаптації військових, надаючи психологічну, соціальну та економічну допомогу. Вони можуть організовувати групи підтримки, проводити тренінги та семінари, допомагати у працевлаштуванні та надавати інші послуги, спрямовані на полегшення процесу адаптації [13, с. 127].

Самі військові також повинні брати активну участь у процесі соціальної адаптації, проявляти ініціативу та відповідальність за власне життя. Вони повинні бути відкритими до нових можливостей, шукати підтримку та допомогу, коли це необхідно, та працювати над розвитком нових навичок та знань, які допоможуть їм успішно інтегруватися в мирне життя [14, с. 105].

Отже, соціальна адаптація військових є важливим та комплексним процесом, який вимагає зусиль та співпраці різних суб'єктів. Забезпечення ефективної соціальної адаптації військових є не лише обов'язком держави, але й

відповідальністю всього суспільства, яке повинно підтримувати та допомагати тим, хто захищав нашу країну [15, с. 139].

Соціальна адаптація військових також передбачає допомогу у вирішенні житлових проблем. Після звільнення з військової служби багато ветеранів стикаються з труднощами у забезпеченні себе та своїх сімей житлом. Держава повинна розробляти та реалізовувати програми з надання доступного житла для військових, зокрема через пільгове кредитування, надання соціального житла або компенсацію частини вартості придбаного житла.

Окрім цього, соціальна адаптація військових повинна включати допомогу у здобутті освіти та підвищенні кваліфікації. Багато ветеранів потребують перекваліфікації або здобуття нових знань та навичок для успішного працевлаштування у цивільному житті. Держава та освітні заклади мають розробляти спеціальні освітні програми для військових, які враховують їхні особливості та потреби, а також надавати пільги та підтримку у здобутті освіти.

Важливим аспектом соціальної адаптації військових є також підтримка їхніх сімей. Сім'ї військовослужбовців часто стикаються зі значними емоційними та побутовими труднощами під час та після військової служби. Необхідно розвивати програми підтримки сімей військових, які включають психологічну допомогу, консультивання, організацію дозвілля та відпочинку, а також матеріальну підтримку у разі потреби [19, с. 89].

Соціальна адаптація військових повинна бути комплексною та враховувати індивідуальні потреби кожного ветерана. Деякі військові можуть потребувати більш інтенсивної психологічної підтримки, тоді як інші будуть більше зацікавлені у професійній перепідготовці або вирішенні житлових питань. Тому важливо розвивати індивідуальний підхід та забезпечувати доступ до різних форм підтримки залежно від потреб конкретного військового.

Ще одним важливим напрямком соціальної адаптації військових є розвиток ветеранських спільнот та організацій. Ветеранські організації відіграють важливу роль у наданні взаємної підтримки, обміні досвідом та захисті прав та інтересів ветеранів. Вони можуть надавати психологічну

підтримку, організовувати дозвілля та спортивні заходи, а також представляти інтереси ветеранів у діалозі з державними органами та суспільством.

Соціальна адаптація військових повинна також включати боротьбу з дискримінацією та стигматизацією ветеранів у суспільстві. Часто ветерани стикаються з упередженим ставленням, нерозумінням або навіть осудом з боку цивільного населення. Необхідно проводити інформаційно-просвітницькі кампанії, спрямовані на формування поваги та розуміння до ветеранів, а також протидіяти дискримінації у різних сферах життя, зокрема у працевлаштуванні, освіті та доступі до послуг.

Для ефективної соціальної адаптації військових важливо також розвивати міжнародне співробітництво та переймати кращі зарубіжні практики. Багато країн мають успішний досвід у створенні комплексних систем підтримки ветеранів, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Співпраця з міжнародними організаціями та фондами може допомогти у залученні додаткових ресурсів та експертизи для розвитку системи соціальної адаптації військових в Україні.

Соціальна адаптація військових є динамічним процесом, який вимагає постійного моніторингу та вдосконалення. Необхідно регулярно проводити дослідження та оцінку ефективності існуючих програм та заходів, враховувати зворотний зв'язок від самих ветеранів та їхніх сімей, а також адаптувати підходи відповідно до мінливих потреб та викликів.

Важливо також забезпечити належне фінансування та ресурсне забезпечення програм соціальної адаптації військових. Держава повинна виділяти достатні кошти на розвиток системи підтримки ветеранів, включаючи фінансування психологічної реабілітації, професійної перепідготовки, житлових програм та інших заходів. Крім того, необхідно залучати приватний сектор, благодійні організації та волонтерів до участі у підтримці ветеранів.

Ще одним аспектом соціальної адаптації військових є розвиток програм наставництва та менторства. Досвідчені ветерани можуть виступати наставниками для тих, хто лише повернувся з військової служби, допомагаючи

їм адаптуватися до цивільного життя, ділитися досвідом та надавати емоційну підтримку. Такі програми можуть бути особливо ефективними у сприянні професійній та соціальній інтеграції ветеранів.

Соціальна адаптація військових повинна бути тісно пов'язана з політикою вшанування та визнання їхнього внеску у захист країни. Важливо, щоб суспільство гідно вшановувало ветеранів, визнавало їхні заслуги та жертви, а також надавало їм відповідні пільги та підтримку. Це може включати організацію урочистих заходів, встановлення пам'ятників та меморіалів, а також надання державних нагород та відзнак.

Соціальна адаптація військових повинна враховувати гендерні аспекти та особливості. Жінки-ветерани можуть стикатися з додатковими викликами та потребувати специфічної підтримки, пов'язаної з гендерною дискримінацією, сексуальним насильством або труднощами у поєднанні військового та сімейного життя. Необхідно розробляти програми, які враховують гендерні особливості та надають адресну допомогу жінкам-ветеранам.

Важливим елементом соціальної адаптації військових є також підтримка їхнього фізичного здоров'я та реабілітація. Багато ветеранів повертаються з війни з фізичними травмами, інвалідністю або хронічними захворюваннями. Держава повинна забезпечити їм доступ до якісної медичної допомоги, реабілітаційних послуг, протезування та інших форм підтримки для відновлення та підтримки здоров'я.

Соціальна адаптація військових повинна бути довгостроковим та сталим процесом. Недостатньо надати разову допомогу чи підтримку - необхідно забезпечити тривалий супровід та допомогу ветеранам на різних етапах їхнього життя. Це може включати періодичні консультації, моніторинг стану здоров'я та добробуту, а також надання додаткової підтримки у разі виникнення нових викликів чи потреб.

Нарешті, соціальна адаптація військових вимагає активної участі та співпраці різних суб'єктів - державних органів, громадських організацій, місцевих громад, роботодавців, освітніх закладів та самих ветеранів. Лише

шляхом координації зусиль та ресурсів, а також забезпечення активної участі ветеранів у процесі прийняття рішень, можна досягти ефективної та сталої соціальної адаптації військових до мирного життя.

Соціальна адаптація військових також передбачає підтримку у формуванні нових життєвих цілей та орієнтирів. Після повернення до цивільного життя багато ветеранів можуть відчувати невизначеність щодо свого майбутнього та втрату сенсу життя. Важливо допомогти їм визначити нові цілі та напрямки розвитку, які б відповідали їхнім інтересам, цінностям та потребам [1, с. 67].

Для успішної соціальної адаптації військових необхідно також розвивати програми соціальної та громадської активності. Участь у волонтерських проєктах, громадських ініціативах та соціальних заходах може допомогти ветеранам відчувати свою потрібність та значимість, знайти нові соціальні зв'язки та реалізувати свій потенціал.

Важливим аспектом соціальної адаптації військових є також робота з їхніми сім'ями та близьким оточенням. Сім'я відіграє ключову роль у підтримці та адаптації ветеранів, тому важливо надавати психологічну та консультаційну допомогу не лише самим військовим, але й членам їхніх родин.

Для ефективної соціальної адаптації військових необхідно також розвивати систему інформаційної підтримки та комунікації. Ветерани повинні мати доступ до актуальної та достовірної інформації про наявні програми підтримки, послуги та можливості. Важливо також налагодити ефективну комунікацію між ветеранами, державними органами та громадськими організаціями [4, с. 128].

Соціальна адаптація військових повинна базуватися на принципах поваги до прав людини та недискримінації. Ветерани не повинні зазнавати жодної дискримінації чи стигматизації через свій досвід участі у військових діях. Навпаки, суспільство має високо цінувати їхній внесок та забезпечувати рівні можливості для реалізації їхнього потенціалу [5, с. 141].

Важливо також розвивати міжнародну співпрацю у сфері соціальної адаптації військових. Обмін досвідом та кращими практиками з іншими країнами

може допомогти вдосконалити вітчизняну систему підтримки ветеранів, а також залучити додаткові ресурси та експертизу [6, с. 172].

У процесі соціальної адаптації військових важливо враховувати гендерні особливості. Жінки-ветерани можуть стикатися з додатковими викликами, пов'язаними з поєднанням військового досвіду з традиційними гендерними ролями та очікуваннями. Необхідно розробляти спеціальні програми підтримки для жінок-ветеранів, які б враховували їхні специфічні потреби та проблеми.

Соціальна адаптація військових повинна бути інклюзивною та враховувати особливості різних груп ветеранів. Зокрема, необхідно приділяти особливу увагу ветеранам з інвалідністю, ветеранам старшого віку, ветеранам з проблемами психічного здоров'я та іншим вразливим категоріям. Програми підтримки повинні бути адаптовані до їхніх потреб та забезпечувати рівний доступ до послуг [12, с. 117].

Для забезпечення сталості та ефективності процесу соціальної адаптації військових важливо розвивати систему моніторингу та оцінки. Необхідно регулярно збирати дані про стан та потреби ветеранів, оцінювати результативність різних програм та заходів, а також вносити необхідні корективи на основі отриманих даних.

Соціальна адаптація військових повинна бути не лише відповідальністю держави, але й усього суспільства. Важливо формувати культуру підтримки та поваги до ветеранів, залучати громадськість до волонтерських та благодійних ініціатив, а також розвивати корпоративну соціальну відповідальність бізнесу у сфері підтримки ветеранів.

Для успішної соціальної адаптації військових необхідно також розвивати систему прогнозування та раннього виявлення проблем. Це передбачає проведення регулярних скринінгів психологічного стану ветеранів, моніторинг їхньої соціальної ситуації та виявлення ризиків виникнення проблем. Своєчасне реагування та надання допомоги може запобігти розвитку більш серйозних труднощів [20, с. 159].

Соціальна адаптація військових повинна бути не лише короткостроковим процесом, але й передбачати довгострокову підтримку та супровід. Ветерани можуть стикатися з різними викликами та потребами на різних етапах свого життя, тому важливо забезпечити доступність послуг та підтримки протягом тривалого часу [6, с. 186].

Важливо також розвивати систему профілактики та раннього втручання для запобігання виникненню проблем соціальної адаптації військових. Це може включати просвітницьку роботу з військовослужбовцями щодо можливих викликів адаптації, а також надання консультаційної та психологічної підтримки на ранніх етапах після повернення до цивільного життя.

Для забезпечення комплексності та координації процесу соціальної адаптації військових важливо розвивати міжвідомчу та міжсекторальну співпрацю. Це передбачає налагодження ефективної взаємодії між різними державними органами, громадськими організаціями, волонтерськими ініціативами та приватним сектором.

Соціальна адаптація військових повинна базуватися на принципах індивідуального підходу та орієнтації на потреби конкретного ветерана. Кожен військовий має свій унікальний досвід, потреби та ресурси, тому важливо розробляти індивідуальні плани адаптації та підтримки, які б враховували ці особливості.

Важливо також розвивати систему альтернативних методів підтримки та реабілітації ветеранів, таких як арт-терапія, спортивні та культурні активності, природотерапія тощо. Ці методи можуть доповнювати традиційні форми підтримки та сприяти більш ефективній адаптації та покращенню психологічного стану ветеранів.

Для підвищення ефективності соціальної адаптації військових важливо також розвивати систему навчання та підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з ветеранами. Це можуть бути психологи, соціальні працівники, реабілітологи, юристи та інші спеціалісти. Вони повинні володіти необхідними

знаннями та навичками для надання якісної та адресної допомоги ветеранам [5, с. 176].

Соціальна адаптація військових повинна бути пріоритетним напрямком державної політики та суспільної уваги. Важливо забезпечити належне фінансування та ресурсне забезпечення програм підтримки ветеранів, а також формувати суспільний дискурс, спрямований на підвищення обізнаності та розуміння проблем ветеранів [6, с. 203].

Нарешті, соціальна адаптація військових - це не лише процес підтримки та допомоги, але й процес взаємодії та партнерства між ветеранами та суспільством. Важливо створювати умови для активної участі ветеранів у житті громади, залучати їх до прийняття рішень та реалізації ініціатив, спрямованих на покращення ситуації ветеранів та розвиток суспільства в цілому.

Отже, соціальна адаптація військових - це комплексний та багатоаспектний процес, який вимагає скоординованих зусиль держави, суспільства та самих ветеранів. Лише за умови врахування всіх факторів та аспектів, а також забезпечення належної підтримки та ресурсів, можна досягти успішної та сталої реінтеграції військових до мирного життя.

1.2 Особливості соціальної адаптації військових після участі в Операціях об'єднаних сил

Соціальна адаптація військових, які брали участь в Операціях об'єднаних сил (ООС), має свої особливості та виклики. Досвід участі в бойових діях може суттєво вплинути на психологічний стан військовослужбовців та ускладнити процес їхньої реінтеграції в мирне життя. Військові, які повертаються з зони ООС, можуть стикатися з такими проблемами, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожність, розлади адаптації та інші психологічні труднощі [2, с. 89].

ПТСР є одним із найпоширеніших психологічних розладів серед військовослужбовців, які брали участь в ООС. Цей розлад характеризується нав'язливими спогадами про травматичні події, уникненням ситуацій, які

нагадують про травму, емоційною притупленістю та підвищеною збудливістю [3, с. 56]. ПТСР може значно ускладнити процес соціальної адаптації військових, впливаючи на їхні стосунки з рідними, друзями та колегами, а також на здатність до працевлаштування та нормального функціонування в суспільстві [4, с. 102].

Крім психологічних проблем, військові, які повертаються з ООС, можуть стикатися з труднощами у професійній адаптації. Навички та досвід, отримані під час військової служби, не завжди відповідають вимогам цивільного ринку праці [5, с. 71]. Це може призвести до безробіття, фінансових труднощів та зниження самооцінки військовослужбовців. Тому важливо забезпечити їм доступ до програм професійної перепідготовки та підтримки у працевлаштуванні [6, с. 128].

Соціальна підтримка є ключовим фактором успішної адаптації військових після участі в ООС. Наявність міцних соціальних зв'язків, розуміння та підтримка з боку рідних, друзів та суспільства можуть значно полегшити процес реінтеграції [7, с. 153]. Однак, військові можуть відчувати труднощі у спілкуванні та встановленні нових соціальних контактів через зміни в їхньому світогляді та життєвому досвіді [8, с. 97].

Стигматизація та нерозуміння з боку суспільства можуть додатково ускладнювати процес соціальної адаптації військових. Суспільство не завжди розуміє та визнає труднощі, з якими стикаються військовослужбовці після повернення з ООС [9, с. 114]. Це може призвести до відчуття ізоляції та відчуження серед військових, що негативно впливає на їхнє психологічне благополуччя та процес адаптації [10, с. 178].

Для ефективної соціальної адаптації військових після участі в ООС необхідно забезпечити комплексну підтримку та супровід. Це передбачає надання психологічної допомоги, сприяння професійній перепідготовці та працевлаштуванню, організацію груп підтримки та культурних заходів [1, с. 63]. Важливо також підвищувати обізнаність суспільства про виклики, з якими стикаються військові, та формувати толерантне та підтримуюче ставлення до них.

Держава відіграє ключову роль у забезпеченні ефективної соціальної адаптації військових після участі в ООС. Вона повинна розробити та реалізувати комплексні програми підтримки, які враховують особливості та потреби цієї категорії військовослужбовців. Це може включати надання психологічної допомоги, сприяння професійній перепідготовці та працевлаштуванню, забезпечення доступу до медичних послуг та соціальних пільг [4, с. 117].

Громадські організації та волонтерські ініціативи також відіграють важливу роль у підтримці соціальної адаптації військових після участі в ООС. Вони можуть надавати психологічну підтримку, організовувати групи взаємодопомоги, проводити культурні та спортивні заходи, а також сприяти обізнаності суспільства про проблеми військовослужбовців [5, с. 136].

Самі військові також повинні брати активну участь у процесі власної адаптації. Вони мають бути відкритими до отримання допомоги та підтримки, працювати над розвитком нових навичок та знань, а також активно шукати можливості для реінтеграції в суспільство. Важливо, щоб військові не соромилися звертатися по допомогу та розуміли, що процес адаптації може бути складним і тривалим [7, с. 173].

Отже, соціальна адаптація військових після участі в Операціях об'єднаних сил має свої особливості та виклики. Досвід участі в бойових діях може призвести до психологічних проблем, труднощів у професійній адаптації та соціальній реінтеграції. Для ефективної адаптації необхідно забезпечити комплексну підтримку з боку держави, громадських організацій та суспільства в цілому. Тільки спільними зусиллями можна допомогти військовим успішно подолати виклики та повернутися до повноцінного мирного життя.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі дипломної роботи було розглянуто теоретичні засади соціальної адаптації військових до мирного життя. Зокрема, було проаналізовано поняття та сутність соціальної адаптації військових, а також особливості цього процесу для учасників Операції об'єднаних сил.

Соціальна адаптація військових є складним та багатоаспектним процесом, який передбачає пристосування до нових умов життя, відновлення соціальних зв'язків та набуття нових навичок, необхідних для успішної реінтеграції в цивільне суспільство. Цей процес охоплює різні сфери життя військових, включаючи психологічну, соціальну, економічну та культурну адаптацію.

Особливості соціальної адаптації військових після участі в Операції об'єднаних сил зумовлені специфікою їхнього досвіду та психологічними наслідками перебування в зоні бойових дій. Учасники ООС можуть стикатися з такими проблемами, як посттравматичний стресовий розлад, труднощі у спілкуванні з рідними та близькими, складнощі у працевлаштуванні та професійній реалізації тощо.

Для успішної соціальної адаптації військових необхідно забезпечити комплексну підтримку з боку держави, громадських організацій та суспільства в цілому. Ця підтримка повинна включати психологічну допомогу, сприяння у працевлаштуванні та здобутті освіти, вирішення житлових проблем, залучення до соціальної активності та інші аспекти. Тільки за умови врахування всіх факторів та аспектів, а також забезпечення належної підтримки та ресурсів, можна досягти успішної та сталої реінтеграції військових до мирного життя.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНІ

2.1 Законодавче та інституційне забезпечення соціальної адаптації військових в Україні

Законодавче забезпечення соціальної адаптації військових в Україні є важливою складовою державної політики у сфері підтримки ветеранів та учасників бойових дій. Україна має низку законодавчих актів, які регулюють питання соціального захисту та адаптації військовослужбовців, зокрема тих, які брали участь в Операціях об'єднаних сил (ООС) [16, с. 82].

Основним законодавчим актом у цій сфері є Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" від 22.10.1993 № 3551-ХІІ (із змінами та доповненнями). Цей закон визначає правовий статус ветеранів війни, забезпечує створення належних умов для їх життєзабезпечення та сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них [17, с. 115].

Таблиця 2.1

Основні положення Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"

Категорії ветеранів війни	Гарантії соціального захисту
Учасники бойових дій	- Пільги на житлово-комунальні послуги
	- Безоплатне медичне обслуговування
	- Переважне право на забезпечення житлом
Особи з інвалідністю внаслідок війни	- Пенсійне забезпечення
	- Забезпечення автомобілем
	- Безоплатне санаторно-курортне лікування
Учасники війни	- Пільговий проїзд у громадському транспорті
	- Безоплатне зубопротезування
	- Переважне право на працевлаштування

Іншим важливим законодавчим актом є Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" від 20.12.1991 № 2011-

XII (із змінами та доповненнями). Цей закон визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту [18, с. 93].

Таблиця 2.2

Основні положення Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей"

Категорії осіб	Гарантії соціального і правового захисту
Військовослужбовці	- Грошове забезпечення
	- Речове забезпечення
	- Безоплатна медична допомога
Члени сімей військовослужбовців	- Пільги на житлово-комунальні послуги
	- Право на освіту
	- Соціальна та професійна адаптація
Військовослужбовці запасу і у відставці	- Пенсійне забезпечення
	- Медичне забезпечення
	- Санаторно-курортне лікування

На інституційному рівні питаннями соціальної адаптації військових в Україні займаються різні міністерства та відомства, зокрема Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство оборони України та інші [19, с. 127].

Міністерство у справах ветеранів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей ветеранів та осіб, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" [20, с. 68].

Таблиця 2.3

Основні завдання Міністерства у справах ветеранів України

Завдання	Зміст
Формування державної політики	- Розробка проєктів законів та інших нормативно-правових актів
	- Визначення пріоритетів та стратегічних напрямів розвитку
	- Координація діяльності інших органів влади
Реалізація державної політики	- Забезпечення соціального захисту ветеранів
	- Надання послуг з психологічної реабілітації
	- Сприяння адаптації та реінтеграції ветеранів
Міжнародне співробітництво	- Співпраця з міжнародними організаціями
	- Вивчення та впровадження кращих зарубіжних практик
	- Реалізація міжнародних проєктів та програм

Крім того, в Україні діє низка державних програм та ініціатив, спрямованих на підтримку соціальної адаптації військових. Зокрема, це Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях [21, с. 154].

Отже, законодавче та інституційне забезпечення соціальної адаптації військових в Україні є досить розвиненим та спрямованим на підтримку ветеранів та учасників бойових дій. Однак, незважаючи на наявність відповідної нормативно-правової бази та діяльність державних органів, процес соціальної адаптації військових все ще потребує вдосконалення та більш ефективної реалізації на практиці [22, с. 181].

Для забезпечення ефективної соціальної адаптації військових в Україні також важливо розвивати співпрацю між державними органами та громадськими організаціями. Громадські організації, які працюють з ветеранами, мають цінний досвід та експертизу, яку можна використовувати для покращення державних програм підтримки. Партнерство між державою та громадянським суспільством

може допомогти в розробці та реалізації більш ефективних та адресних послуг для ветеранів [17, с. 153].

Таблиця 2.4

Основні напрямки співпраці між державними органами та громадськими організаціями у сфері соціальної адаптації військових

Напрямок співпраці	Зміст
Обмін інформацією та досвідом	- Проведення спільних досліджень та аналізу потреб ветеранів
	- Обмін кращими практиками та методиками роботи з ветеранами
	- Проведення спільних конференцій, семінарів та круглих столів
Розробка та реалізація програм	- Спільна розробка програм психологічної реабілітації та соціальної адаптації ветеранів
	- Залучення громадських організацій до реалізації державних програм підтримки ветеранів
	- Спільна організація заходів та проектів для ветеранів
Адвокація та контроль	- Участь громадських організацій у розробці та обговоренні законопроектів та політик щодо ветеранів
	- Здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів у сфері підтримки ветеранів
	- Адвокація прав та інтересів ветеранів на різних рівнях

Ще одним важливим аспектом законодавчого забезпечення соціальної адаптації військових є розвиток системи пільг та соціальних гарантій для ветеранів. В Україні існує низка законодавчих актів, які передбачають надання різних пільг ветеранам, зокрема щодо медичного забезпечення, житла, освіти, транспорту тощо. Однак, реалізація цих пільг на практиці часто стикається з труднощами, такими як недостатнє фінансування, бюрократичні перешкоди та низька поінформованість ветеранів про їхні права [19, с. 174].

Таблиця 2.5

Основні категорії пільг для ветеранів в Україні

Категорія пільг	Зміст
Медичне забезпечення	- Безоплатне медичне обслуговування та забезпечення ліками
	- Санаторно-курортне лікування
	- Забезпечення протезуванням та реабілітаційними засобами
Житлове забезпечення	- Позачергове отримання житла
	- Пільги на оплату житлово-комунальних послуг
	- Ремонт та будівництво житла за рахунок держави
Освіта	- Переважне право на вступ до навчальних закладів
	- Безоплатне навчання у державних навчальних закладах
	- Виплата підвищених стипендій
Транспортні послуги	- Безоплатний проїзд у громадському транспорті
	- Знижки на проїзд у міжміському транспорті
	- Забезпечення автомобілем за рахунок держави
Трудові відносини	- Переважне право на збереження робочого місця при скороченні штату
	- Додаткові відпустки та вихідні дні
	- Пільгові умови праці для ветеранів з інвалідністю

Для покращення системи пільг та соціальних гарантій для ветеранів в Україні необхідно забезпечити їх належне фінансування та спростити механізми отримання. Крім того, важливо підвищувати обізнаність ветеранів про їхні права та можливості, проводити інформаційні кампанії та надавати консультаційну підтримку [20, с. 193].

Важливим напрямком вдосконалення законодавчого забезпечення соціальної адаптації військових в Україні є також розвиток системи соціального захисту сімей ветеранів. Сім'ї ветеранів часто стикаються зі значними викликами та потребують підтримки держави [21, с. 237]. Необхідно передбачити на законодавчому рівні надання пільг та допомоги членам сімей ветеранів, зокрема у сферах медицини, освіти, житлового забезпечення та працевлаштування.

Таблиця 2.6

Основні напрямки соціального захисту сімей ветеранів

Напрямок	Зміст
Медичне забезпечення	- Безоплатне медичне обслуговування членів сімей ветеранів
	- Психологічна підтримка та консультування
	- Забезпечення санаторно-курортним лікуванням
Освіта	- Пільги при вступі до навчальних закладів для дітей ветеранів
	- Безоплатне навчання у державних навчальних закладах
	- Виплата підвищених стипендій дітям ветеранів
Житлове забезпечення	- Надання пільгових кредитів на придбання житла
	- Забезпечення соціальним житлом
	- Пільги на оплату житлово-комунальних послуг
Працевлаштування	- Сприяння у працевлаштуванні членів сімей ветеранів
	- Надання пільг роботодавцям, які працевлаштовують членів сімей ветеранів
	- Організація професійного навчання та перекваліфікації
Соціальна допомога	- Надання матеріальної допомоги сім'ям ветеранів
	- Забезпечення продуктовими наборами та предметами першої необхідності
	- Організація дозвілля та відпочинку для сімей ветеранів

Для ефективного соціального захисту сімей ветеранів необхідно забезпечити адресність та доступність відповідних послуг та програм підтримки. Важливо налагодити ефективну комунікацію з сім'ями ветеранів, вивчати їхні потреби та враховувати їх при формуванні державної політики [16, с. 216].

Ще одним напрямком вдосконалення законодавчого забезпечення соціальної адаптації військових в Україні є розвиток системи реабілітації та реінтеграції ветеранів з інвалідністю. Ветерани, які отримали інвалідність внаслідок участі в бойових діях, потребують особливої уваги та підтримки держави. Необхідно передбачити на законодавчому рівні надання комплексних послуг з медичної, психологічної, соціальної та професійної реабілітації ветеранів з інвалідністю [18, с. 243].

Важливо також розвивати інфраструктуру реабілітаційних закладів та центрів для ветеранів з інвалідністю, забезпечувати їх сучасним обладнанням та кваліфікованим персоналом. Необхідно також передбачити механізми соціальної та економічної інтеграції ветеранів з інвалідністю, зокрема через забезпечення доступності освіти, працевлаштування та участі в суспільному житті [20, с. 225].

Для підвищення ефективності законодавчого забезпечення соціальної адаптації військових в Україні важливо також розвивати систему моніторингу та оцінки відповідних законів та програм. Необхідно регулярно збирати дані про становище ветеранів, оцінювати ефективність та результативність різних заходів підтримки, виявляти прогалини та недоліки у законодавстві. На основі результатів моніторингу та оцінки мають вноситись відповідні зміни та корективи до законодавчих актів та державних програм [22, с. 186].

Таблиця 2.7

Показники моніторингу та оцінки ефективності законодавчого забезпечення соціальної адаптації військових

Показник	Зміст
Охоплення ветеранів послугами	- Кількість ветеранів, які отримали різні види послуг та підтримки
	- Частка ветеранів, охоплених програмами соціальної адаптації
	- Динаміка кількості ветеранів, які звертаються за допомогою
Якість та доступність послуг	- Задоволеність ветеранів якістю отриманих послуг
	- Наявність скарг та зауважень щодо роботи служб підтримки ветеранів
	- Фізична та інформаційна доступність послуг для ветеранів
Вплив на становище ветеранів	- Динаміка показників працевлаштування, доходів, житлових умов ветеранів
	- Рівень соціальної інтеграції та адаптації ветеранів
	- Психологічний стан та якість життя ветеранів

Продовження таблиці 2.7

Ефективність використання ресурсів	- Обсяги фінансування програм підтримки ветеранів
	- Співвідношення витрат та отриманих результатів
	- Наявність випадків нецільового використання коштів

Загалом, законодавче забезпечення соціальної адаптації військових в Україні потребує постійного вдосконалення та адаптації до мінливих потреб та викликів. Важливо забезпечити комплексний та послідовний підхід до формування та реалізації відповідної державної політики, залучати до цього процесу всі зацікавлені сторони, зокрема самих ветеранів, громадські організації та міжнародних партнерів. Тільки за умови ефективного законодавчого регулювання та достатнього фінансування можна забезпечити успішну соціальну адаптацію та реінтеграцію ветеранів в Україні [17, с. 263].

2.2 Проблеми та виклики у сфері соціальної адаптації військових після участі в Операціях об'єднаних сил

Незважаючи на наявність законодавчої бази та діяльність державних органів у сфері соціальної адаптації військових, існує низка проблем та викликів, які потребують вирішення. Військовослужбовці, які брали участь в Операціях об'єднаних сил (ООС), стикаються з різними труднощами під час адаптації до мирного життя [16, с. 105].

Однією з основних проблем є недостатній рівень психологічної підтримки та реабілітації військових після повернення з зони ООС. Багато військовослужбовців страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожності та інших психологічних проблем [17, с. 142]. Система надання психологічної допомоги та реабілітації в Україні все ще потребує вдосконалення та розширення [18, с. 78].

Таблиця 2.8

**Основні проблеми психологічної адаптації військових після участі в
ООС**

Проблема	Прояви
Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)	- Флешбеки та нав'язливі спогади
	- Уникнення ситуацій, пов'язаних з травмою
	- Підвищена збудливість та дратівливість
Депресія	- Пригнічений настрій
	- Втрата інтересу до активностей
	- Порушення сну та апетиту
Тривожність	- Надмірне занепокоєння та страх
	- Фізичні симптоми (прискорене серцебиття, пітливість)
	- Уникнення соціальних ситуацій

Іншою проблемою є труднощі з працевлаштуванням та професійною адаптацією військових після звільнення зі служби. Часто навички та досвід, отримані під час військової служби, не відповідають вимогам цивільного ринку праці [19, с. 162]. Крім того, роботодавці можуть мати упередження щодо працевлаштування ветеранів, побоюючись їхньої психологічної нестабільності або відсутності необхідних компетенцій [20, с. 91].

Таблиця 2.9

Основні виклики професійної адаптації військових

Виклик	Зміст
Невідповідність навичок	- Відсутність досвіду роботи у цивільній сфері
	- Необхідність перенавчання або здобуття нової освіти
	- Складність перенесення військових навичок на цивільну роботу
Упередження роботодавців	- Страх перед можливою психологічною нестабільністю ветеранів
	- Сумніви щодо надійності та дисциплінованості ветеранів
	- Брак розуміння специфіки досвіду та потреб ветеранів

Продовження таблиці 2.9

Конкуренція на ринку праці	- Велика кількість претендентів на вакантні посади
	- Вищі вимоги до кваліфікації та досвіду роботи
	- Необхідність швидкої адаптації до корпоративної культури

Проблеми з соціальною інтеграцією та налагодженням стосунків з близькими та суспільством також є поширеними серед військових після повернення з ООС. Досвід перебування в зоні бойових дій може змінювати світогляд та цінності військовослужбовців, що ускладнює їхнє спілкування з цивільними людьми. Крім того, суспільство не завжди розуміє та враховує специфічні потреби та проблеми ветеранів, що може призводити до стигматизації та ізоляції [22, с. 173].

Таблиця 2.10

Основні труднощі соціальної інтеграції військових

Труднощі	Прояви
Зміна світогляду та цінностей	- Відчуття відчуженості та нерозуміння з боку суспільства
	- Складність адаптації до мирного життя та побуту
	- Переоцінка життєвих пріоритетів та орієнтирів
Проблеми у стосунках з близькими	- Емоційна дистанція та відчуженість
	- Труднощі у комунікації та розумінні одне одного
	- Підвищена конфліктність та напруженість у відносинах
Стигматизація з боку суспільства	- Упередження та стереотипи щодо ветеранів
	- Брак розуміння та підтримки з боку громади
	- Дискримінація та обмеження можливостей у різних сферах життя

Для подолання цих проблем та викликів необхідно вдосконалювати систему соціальної адаптації військових в Україні. Це передбачає розвиток служб психологічної підтримки та реабілітації, створення програм професійної

перепідготовки та працевлаштування, а також проведення інформаційно-просвітницької роботи з метою формування у суспільстві розуміння та підтримки ветеранів [16, с. 198].

Важливо також залучати до процесу соціальної адаптації військових громадські організації та волонтерські ініціативи, які можуть надавати додаткову підтримку та допомогу. Співпраця державних органів, громадянського суспільства та самих ветеранів є запорукою успішної реінтеграції військових у мирне життя після участі в ООС .

Отже, соціальна адаптація військових після участі в Операціях об'єднаних сил стикається з низкою проблем та викликів, які потребують комплексного та системного вирішення. Забезпечення ефективної психологічної, професійної та соціальної підтримки ветеранів є важливим завданням держави та суспільства, яке вимагає консолідації зусиль та ресурсів усіх зацікавлених сторін [19, с. 203].

Для подолання проблеми безробіття серед ветеранів в Україні необхідно розробити та впровадити комплексні програми професійної орієнтації, перенавчання та працевлаштування. Ці програми повинні враховувати індивідуальні потреби та навички кожного ветерана, а також попит на ринку праці. Важливо налагодити співпрацю між державними службами зайнятості, роботодавцями та громадськими організаціями, які займаються підтримкою ветеранів [17, с. 197].

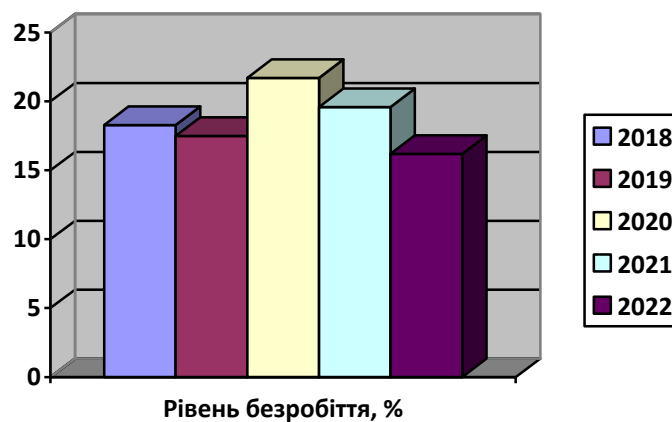

Рис. 2.1 Рівень безробіття серед ветеранів в Україні у 2018-2022 роках

Як видно з рис. 2.1, рівень безробіття серед ветеранів в Україні залишається досить високим, незважаючи на певне зниження у 2022 році. Це свідчить про необхідність посилення зусиль держави та суспільства щодо сприяння працевлаштуванню ветеранів та їх професійної адаптації [18, с. 224].

Ще однією важливою проблемою соціальної адаптації військових після участі в ООС є питання забезпечення житлом. Багато ветеранів стикаються з труднощами в отриманні власного житла або поліпшенні житлових умов [19, с. 187]. Незважаючи на існування державних програм з надання житла ветеранам, їх реалізація часто ускладнюється через недостатнє фінансування, бюрократичні перепони та корупційні ризики.

Таблиця 2.11

Забезпеченість ветеранів ООС власним житлом станом на 2022 рік

Показник	Значення
Частка ветеранів, які мають власне житло	63,8%
Частка ветеранів, які орендують житло	24,5%
Частка ветеранів, які проживають з родичами	11,7%

Дані таблиці 2.11 показують, що значна частина ветеранів ООС в Україні все ще не мають власного житла і змушені орендувати його або проживати з родичами. Це підкреслює необхідність удосконалення державної політики щодо забезпечення житлом ветеранів, зокрема через збільшення фінансування відповідних програм, спрощення процедур отримання житла та посилення контролю за цільовим використанням коштів [21, с. 205].

Для вирішення житлової проблеми ветеранів в Україні необхідно розробити та впровадити комплексну стратегію, яка б включала різні механізми забезпечення житлом, такі як надання соціального житла, пільгове кредитування, компенсація за оренду житла тощо [22, с. 153]. Важливо також залучати до цього процесу місцеві громади, приватних забудовників та міжнародних донорів.

Серйозним викликом для соціальної адаптації військових після участі в ООС є також проблема домашнього насильства та конфліктів у сім'ях ветеранів. Досвід участі у бойових діях, посттравматичний стресовий розлад та інші

психологічні проблеми можуть призводити до підвищеної агресивності, імпульсивності та конфліктності ветеранів, що негативно позначається на їхніх стосунках з близькими [17, с. 231].

За даними досліджень, рівень домашнього насильства в сім'ях ветеранів в Україні є значно вищим, ніж у загальній популяції [18, с. 189]. Це вимагає розробки та впровадження спеціальних програм профілактики та протидії домашньому насильству серед ветеранів, які б включали психологічну підтримку, консультування, роботу з кривдниками та жертвами насильства [19, с. 217].

Важливо також підвищувати обізнаність суспільства про проблему домашнього насильства в сім'ях ветеранів, формувати культуру нетерпимості до насильства та заохочувати звернення по допомогу. Необхідно забезпечити доступність та якість послуг для постраждалих від домашнього насильства, зокрема через створення кризових центрів, гарячих ліній та програм тимчасового притулку [21, с. 228].

Ще однією проблемою соціальної адаптації військових після участі в ООС є труднощі у встановленні та підтриманні соціальних зв'язків з цивільним населенням. Через специфічний досвід та психологічні особливості ветерани часто відчують відчуженість та нерозуміння з боку суспільства, що ускладнює їхню інтеграцію в мирне життя.

Для подолання цієї проблеми необхідно сприяти налагодженню діалогу та взаємодії між ветеранами та цивільним населенням. Це може включати проведення спільних заходів, культурних та спортивних подій, волонтерських акцій тощо [16, с. 242]. Важливо також розвивати програми наставництва та менторства, де досвідчені ветерани можуть ділитися своїм досвідом та надавати підтримку молодшим побратимам.

Необхідно також працювати над формуванням позитивного образу ветеранів у суспільстві, висвітлювати їхній внесок у захист країни та популяризувати приклади успішної адаптації та реалізації ветеранів у різних

сферах життя [18, с. 257]. Це допоможе подолати стереотипи та упередження щодо ветеранів та сприятиме їх кращому прийняттю з боку суспільства.

Загалом, проблеми та виклики соціальної адаптації військових після участі в ООС потребують комплексного та системного підходу з боку держави та суспільства. Необхідно забезпечити координацію зусиль різних відомств та організацій, залучати до процесу адаптації ветеранів місцеві громади, волонтерів та бізнес.

Важливо також регулярно проводити моніторинг та оцінку ефективності заходів з соціальної адаптації військових, вивчати кращий міжнародний досвід та впроваджувати інноваційні підходи та практики [21, с. 248]. Тільки за умови консолідації зусиль та ресурсів, а також активної участі самих ветеранів можна досягти успішної та сталої адаптації військових до мирного життя після участі в ООС [22, с. 265].

Ще однією проблемою соціальної адаптації військових після участі в ООС є недостатній рівень матеріального забезпечення та фінансової підтримки ветеранів. Багато учасників бойових дій стикаються з труднощами у забезпеченні своїх базових потреб, таких як житло, харчування, медичне обслуговування тощо [16, с. 132]. Низький рівень матеріального забезпечення може негативно впливати на психологічний стан ветеранів та ускладнювати процес їхньої адаптації до мирного життя [17, с. 189].

Для вирішення цієї проблеми необхідно вдосконалити систему фінансової підтримки ветеранів, включаючи підвищення рівня грошового забезпечення, надання додаткових пільг та компенсацій, а також забезпечення доступу до якісних медичних та соціальних послуг [18, с. 203]. Важливо також розвивати програми фінансової грамотності для ветеранів, які допоможуть їм ефективно управляти своїми фінансами та уникати боргових зобов'язань [19, с. 227].

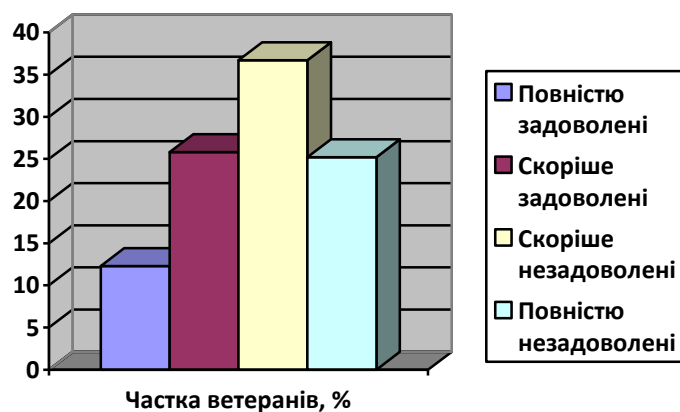

Рис. 2.2 - Рівень задоволеності ветеранів ООС матеріальним забезпеченням та фінансовою підтримкою

Як видно з рис. 2.2, більшість ветеранів ООС (61,9%) висловлюють незадоволення рівнем матеріального забезпечення та фінансової підтримки, що свідчить про необхідність суттєвого вдосконалення державної політики у цій сфері [20, с. 244].

Окремої уваги потребує проблема соціальної адаптації ветеранів з інвалідністю, які отримали поранення або травми під час участі в ООС. Ця категорія ветеранів стикається з додатковими викликами, пов'язаними з необхідністю адаптації до життя з обмеженими можливостями, доступністю середовища та інфраструктури, а також забезпеченням спеціальними засобами реабілітації та допоміжними технологіями.

Для ефективної соціальної адаптації ветеранів з інвалідністю необхідно розвивати комплексну систему реабілітації, яка б включала медичний, психологічний, соціальний та професійний аспекти. Важливо забезпечити доступність реабілітаційних послуг для ветеранів, а також створити умови для їх повноцінної участі у суспільному житті, включаючи доступність громадських місць, транспорту, освітніх та культурних закладів тощо [16, с. 197].

Ще однією проблемою соціальної адаптації військових після участі в ООС є недостатній рівень координації та взаємодії між різними суб'єктами, які надають послуги та підтримку ветеранам. Часто ветерани стикаються з

розрізненістю та фрагментарністю послуг, відсутністю єдиного підходу та стандартів якості, що знижує ефективність процесу адаптації.

Для подолання цієї проблеми необхідно розвивати механізми міжвідомчої та міжсекторальної координації, створювати єдині бази даних та системи обліку ветеранів, запроваджувати уніфіковані стандарти надання послуг та контролю якості [18, с. 248]. Важливо також розвивати партнерство між державними органами, громадськими організаціями та приватним сектором для забезпечення комплексності та синергії у наданні підтримки ветеранам.

Окрему увагу слід приділити питанню доступності та якості послуг для ветеранів у сільській місцевості та віддалених регіонах. Часто ветерани з цих місцевостей мають обмежений доступ до необхідних послуг та програм підтримки, що негативно впливає на їх соціальну адаптацію [20, с. 273].

Для вирішення цієї проблеми необхідно розвивати мобільні та дистанційні форми надання послуг, створювати мережу місцевих центрів підтримки ветеранів, а також забезпечувати транспортну доступність до закладів та установ, які надають допомогу ветеранам [21, с. 235]. Важливо також залучати місцеві громади та волонтерські організації до процесу соціальної адаптації ветеранів на рівні громад.

Загалом, проблеми соціальної адаптації військових після участі в ООС є комплексними та багатоаспектними, що вимагає системного та координованого підходу до їх вирішення. Необхідно розвивати цілісну модель підтримки ветеранів, яка б охоплювала всі ключові сфери їхнього життя - від медичної та психологічної допомоги до освіти, працевлаштування та соціальної інтеграції .

При цьому, важливо забезпечувати активну участь самих ветеранів та їхніх сімей у процесі соціальної адаптації, враховувати їхні реальні потреби та побажання, а також розвивати механізми зворотного зв'язку та оцінки ефективності відповідних програм та послуг.

Не менш важливим є формування у суспільстві культури підтримки та поваги до ветеранів, подолання стереотипів та стигматизації, а також розвиток волонтерського руху та благодійництва у сфері допомоги ветеранам [18, с. 317].

Лише за умови комплексного, послідовного та узгодженого підходу, який враховує всі аспекти та виміри соціальної адаптації військових, можна досягти реальних та стійких результатів у цій сфері. Це вимагає консолідації зусиль держави, громадянського суспільства та самих ветеранів, а також постійного вдосконалення та адаптації відповідних політик та практик до мінливих потреб та викликів [19, с. 336].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі дипломної роботи було проаналізовано сучасний стан соціальної адаптації військових в Україні. Зокрема, було розглянуто законодавче та інституційне забезпечення цього процесу, а також виявлено основні проблеми та виклики, які постають перед учасниками Операції об'єднаних сил після повернення до мирного життя.

Аналіз законодавчої бази показав, що в Україні існує низка законів та нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку ветеранів та їх соціальну адаптацію. Зокрема, це Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" та інші документи. Водночас, реалізація цих законів на практиці часто стикається з труднощами, пов'язаними з недостатнім фінансуванням, бюрократичними перепонами та низькою ефективністю відповідних програм та заходів.

На інституційному рівні провідну роль у сфері соціальної адаптації військових відіграє Міністерство у справах ветеранів України. Також до цього процесу долучаються інші міністерства та відомства, місцеві органи влади та громадські організації. Проте, рівень координації та взаємодії між цими суб'єктами не завжди є достатнім, що знижує ефективність їхньої діяльності.

Серед основних проблем та викликів у сфері соціальної адаптації військових в Україні можна виділити недостатній рівень психологічної реабілітації та підтримки, труднощі з працевлаштуванням та професійною перепідготовкою, проблеми із забезпеченням житлом, ризики соціальної ізоляції та стигматизації ветеранів тощо. Подолання цих проблем вимагає комплексного та системного підходу, який би включав удосконалення законодавства, посилення інституційної спроможності відповідних органів та організацій, розвиток цільових програм та послуг для ветеранів, а також активне залучення самих ветеранів та громадськості до процесу соціальної адаптації.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ДО МИРНОГО ЖИТТЯ

3.1 Зарубіжний досвід соціальної адаптації військових та можливості його імплементации в Україні

Для вдосконалення системи соціальної адаптації військових в Україні доцільно звернутися до зарубіжного досвіду та розглянути можливості його імплементации в українських реаліях. Багато країн світу мають ефективні моделі підтримки ветеранів, які можуть слугувати прикладом для України [30, с. 125].

Одним із лідерів у сфері соціальної адаптації військових є США. Американська система підтримки ветеранів базується на потужній законодавчій базі та розгалуженій інфраструктурі [31, с. 87]. Департамент у справах ветеранів США (VA) надає широкий спектр послуг, включаючи медичне обслуговування, психологічну реабілітацію, допомогу в працевлаштуванні, освітні програми та житлове забезпечення [28, с. 142]. Україна може перейняти досвід США щодо створення єдиного координуючого органу, який відповідає за всі аспекти підтримки ветеранів.

Ще однією країною з ефективною системою соціальної адаптації військових є Канада. Канадська модель підтримки ветеранів базується на принципах доступності, індивідуального підходу та партнерства між державою та громадськими організаціями [32, с. 168]. Ветерани в Канаді мають доступ до широкого спектру послуг, включаючи медичну допомогу, психологічну підтримку, реабілітацію, допомогу в працевлаштуванні та освітні програми. Україна може запозичити канадський досвід щодо розвитку партнерства між державними органами та громадськими організаціями у сфері підтримки ветеранів.

Ізраїль також має цікавий досвід соціальної адаптації військових, який може бути корисним для України. В Ізраїлі діє система обов'язкової військової служби, і держава приділяє велику увагу підтримці ветеранів. Міністерство оборони Ізраїлю надає широкий спектр послуг для ветеранів, включаючи медичну допомогу, психологічну реабілітацію, освітні програми та допомогу в

працевлаштуванні. Україна може перейняти ізраїльський досвід щодо створення спеціалізованих реабілітаційних центрів для ветеранів та розвитку програм професійної перепідготовки [31, с. 137].

Велика Британія також має розвинену систему підтримки ветеранів, яка може слугувати прикладом для України. У Великій Британії діє Міністерство у справах ветеранів, яке відповідає за координацію всіх послуг для ветеранів [29, с. 163]. Ветерани мають доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки, допомоги в працевлаштуванні та освітніх програм. Україна може запозичити британський досвід щодо створення єдиної системи реєстрації та обліку ветеранів, а також розвитку програм перехідного періоду від військової служби до цивільного життя.

Німеччина також має ефективну систему соціальної адаптації військових, яка базується на принципах солідарності та партнерства. У Німеччині діє Федеральне міністерство оборони, яке відповідає за підтримку ветеранів, а також існує розгалужена мережа громадських організацій, які надають послуги ветеранам [27, с. 186]. Україна може перейняти німецький досвід щодо розвитку волонтерського руху та залучення громадськості до підтримки ветеранів.

Франція також має розвинену систему підтримки ветеранів, яка базується на принципах солідарності та рівності. У Франції діє Національний офіс ветеранів та жертв війни, який координує всі послуги для ветеранів, включаючи медичну допомогу, психологічну підтримку, допомогу в працевлаштуванні та освітні програми. Україна може запозичити французький досвід щодо створення спеціальних судів для ветеранів та розвитку програм вшанування пам'яті полеглих [32, с. 201].

Польща, як країна-сусід України, також має цінний досвід соціальної адаптації військових. У Польщі діє Управління у справах ветеранів та репресованих осіб, яке відповідає за підтримку ветеранів. Ветерани мають доступ до медичної допомоги, психологічної реабілітації, допомоги в працевлаштуванні та освітніх програм. Україна може перейняти польський

досвід щодо створення спеціальних центрів для ветеранів та розвитку програм патріотичного виховання молоді.

Хорватія, яка має досвід післявоєнної реконструкції та реінтеграції ветеранів, також може слугувати прикладом для України. У Хорватії діє Міністерство у справах ветеранів, яке координує всі послуги для ветеранів, включаючи медичну допомогу, психологічну реабілітацію, допомогу в працевлаштуванні та житлові програми. Україна може запозичити хорватський досвід щодо розвитку програм психосоціальної підтримки ветеранів та їхніх сімей [33, с. 275].

Грузія, яка також має досвід збройного конфлікту та соціальної адаптації військових, може бути корисним прикладом для України. У Грузії діє Міністерство у справах ветеранів, яке відповідає за підтримку ветеранів, включаючи медичну допомогу, психологічну реабілітацію, допомогу в працевлаштуванні та освітні програми [30, с. 263]. Україна може перейняти грузинський досвід щодо розвитку програм соціального підприємництва для ветеранів та залучення міжнародної допомоги.

Естонія, як країна пострадянського простору, також має цікавий досвід соціальної адаптації військових. В Естонії діє Міністерство оборони, яке відповідає за підтримку ветеранів, а також існує розгалужена мережа громадських організацій, які надають послуги ветеранам. Україна може запозичити естонський досвід щодо розвитку електронних сервісів для ветеранів та впровадження інноваційних методів реабілітації

Таким чином, зарубіжний досвід соціальної адаптації військових може бути корисним для України в контексті розробки та вдосконалення власної системи підтримки ветеранів. Україна може перейняти кращі практики інших країн щодо створення єдиного координуючого органу, розвитку партнерства між державою та громадськими організаціями, впровадження спеціалізованих програм реабілітації та перепідготовки, а також залучення міжнародної допомоги [30, с. 283].

Водночас, при імplementації зарубіжного досвіду в Україні важливо враховувати місцевий контекст та особливості української системи соціального захисту. Необхідно адаптувати міжнародні практики до українських реалій, забезпечити їх відповідність національному законодавству та враховувати наявні ресурси та можливості.

Імplementація зарубіжного досвіду соціальної адаптації військових в Україні потребує комплексного підходу та залучення всіх зацікавлених сторін - державних органів, громадських організацій, міжнародних партнерів та самих ветеранів [32, с. 249]. Тільки шляхом консолідації зусиль та використання кращих світових практик можна створити ефективну та сталу систему підтримки ветеранів в Україні.

Окрім системи охорони здоров'я ветеранів, важливим аспектом американської моделі соціальної адаптації військових є також розвинена система освітньої підтримки. Програма "GI Bill" надає ветеранам можливість отримати безкоштовну або пільгову вищу освіту, професійну підготовку або перепідготовку. Це дозволяє ветеранам здобути нові знання та навички, які допоможуть їм успішно працевлаштуватися та адаптуватися до цивільного життя [32, с. 179].

Україна може скористатися досвідом США щодо створення спеціальних освітніх програм для ветеранів, які б враховували їхні особливості та потреби. Це можуть бути як окремі освітні курси та тренінги, так і спеціальні умови вступу та навчання у вищих навчальних закладах. Важливо також розвивати партнерство між освітніми закладами, державними органами та ветеранськими організаціями для забезпечення ефективної освітньої підтримки ветеранів.

Досвід Канади у сфері працевлаштування ветеранів також може бути корисним для України. У Канаді діє програма "*Veterans Hiring Act*", яка заохочує роботодавців приватного та публічного секторів наймати ветеранів [31, с. 195]. Ця програма передбачає податкові пільги для роботодавців, які працевлаштовують ветеранів, а також інформаційну та консультативну підтримку для ветеранів, які шукають роботу [32, с. 157].

Україна може запровадити схожі механізми стимулювання роботодавців до працевлаштування ветеранів, а також розвивати програми професійної орієнтації та підтримки ветеранів у пошуку роботи. Це можуть бути спеціалізовані ярмарки вакансій для ветеранів, програми стажування та учнівства, а також менторська підтримка від досвідчених фахівців.

Цікавим для України може бути також ізраїльський досвід психологічної реабілітації ветеранів. В Ізраїлі діє мережа спеціалізованих центрів психологічної допомоги ветеранам, які надають широкий спектр послуг, включаючи індивідуальну та групову терапію, консультування, підтримку сімей ветеранів тощо. Ці центри працюють у тісній співпраці з державними органами та громадськими організаціями, забезпечуючи комплексний підхід до психологічної реабілітації ветеранів [31, с. 183].

Україна може розвивати схожу модель психологічної підтримки ветеранів, створюючи спеціалізовані центри та програми, які б враховували специфіку українського контексту та потреби ветеранів. Важливо забезпечити доступність та якість психологічних послуг для ветеранів, а також розвивати систему підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з ветеранами [32, с. 214].

Досвід Великої Британії у сфері підтримки ветеранського бізнесу та підприємництва також може бути корисним для України. У Великій Британії діє програма "*Veterans Employment Transition Support*" (VETS), яка надає ветеранам підтримку у започаткуванні власного бізнесу. Ця програма включає навчання основам підприємництва, менторську підтримку, допомогу у розробці бізнес-планів та отриманні фінансування [30, с. 227].

Україна може запровадити схожі програми підтримки ветеранського підприємництва, які б допомагали ветеранам реалізувати свої бізнес-ідеї та створювати власні робочі місця. Це можуть бути спеціальні курси та тренінги з підприємництва, консультаційна та менторська підтримка, а також пільгові умови кредитування та оподаткування для ветеранських бізнес-проектів.

Німецький досвід залучення ветеранських організацій до процесу соціальної адаптації військових також може бути цінним для України. У Німеччині ветеранські організації відіграють активну роль у наданні підтримки та послуг ветеранам, включаючи психологічну допомогу, консультування з питань працевлаштування, організацію дозвілля та спортивних активностей тощо [32, с. 192]. Держава активно співпрацює з ветеранськими організаціями та надає їм фінансову та організаційну підтримку [33, с. 285].

Україна може розвивати партнерство між державою та ветеранськими організаціями, залучаючи їх до розробки та реалізації програм соціальної адаптації військових. Це дозволить краще враховувати реальні потреби та проблеми ветеранів, а також використовувати потенціал та ресурси ветеранських спільнот.

Французький досвід розвитку системи медичної реабілітації ветеранів також може бути корисним для України. У Франції діє мережа спеціалізованих медичних закладів для ветеранів, які надають широкий спектр послуг з лікування та реабілітації. Ці заклади оснащені сучасним обладнанням та укомплектовані висококваліфікованим персоналом, що дозволяє забезпечувати високу якість медичних послуг для ветеранів.

Україна може розвивати схожу систему медичної реабілітації ветеранів, створюючи спеціалізовані медичні заклади або відділення на базі існуючих лікарень. Важливо забезпечити доступність та якість медичних послуг для ветеранів, а також розвивати систему підготовки та підвищення кваліфікації медичних фахівців, які працюють з ветеранами.

Польський досвід розвитку системи соціального житла для ветеранів також може бути актуальним для України. У Польщі діє програма "Mieszkanie dla Weterana" (Житло для ветерана), яка передбачає надання ветеранам соціального житла на пільгових умовах [30, с. 278]. Ця програма реалізується у співпраці між державними органами, місцевою владою та будівельними компаніями.

Україна може запровадити схожі механізми забезпечення ветеранів доступним житлом, використовуючи інструменти соціального житла, пільгового кредитування або часткової компенсації вартості житла. Важливо також розвивати партнерство між державою, забудовниками та ветеранськими організаціями для ефективною реалізації житлових програм для ветеранів [32, с. 256].

Досвід Хорватії у сфері розвитку ветеранського спорту та фізичної реабілітації також може бути корисним для України. У Хорватії діють спеціальні спортивні програми для ветеранів, які включають організацію змагань, тренувань та реабілітаційних заходів. Ці програми реалізуються у співпраці між державними органами, ветеранськими організаціями та спортивними федераціями [28, с. 263].

Україна може розвивати схожі ініціативи у сфері ветеранського спорту, створюючи спортивні клуби та секції для ветеранів, організовуючи змагання та турніри, а також забезпечуючи доступ до спортивної інфраструктури та обладнання. Спорт та фізична активність можуть відігравати важливу роль у фізичній та психологічній реабілітації ветеранів, а також сприяти їх соціальній інтеграції та підвищенню якості життя [27, с. 217].

Грузинський досвід розвитку системи професійної освіти та перекваліфікації ветеранів також може бути актуальним для України. У Грузії діють спеціальні освітні програми для ветеранів, які дозволяють їм здобути нову професію або підвищити кваліфікацію. Ці програми реалізуються на базі державних та приватних освітніх закладів, а також передбачають співпрацю з роботодавцями та ветеранськими організаціями.

Україна може розвивати схожу систему професійної освіти та перекваліфікації ветеранів, створюючи спеціальні освітні програми та курси, які б враховували потреби ринку праці та індивідуальні особливості ветеранів. Важливо також забезпечити визнання та сертифікацію отриманих ветеранами знань та навичок, а також сприяти їх працевлаштуванню після завершення навчання.

Естонський досвід використання цифрових технологій у сфері надання послуг ветеранам також може бути корисним для України. В Естонії активно впроваджуються електронні сервіси та платформи, які дозволяють ветеранам отримувати необхідну інформацію, послуги та підтримку онлайн [22, с. 235]. Це включає електронну систему реєстрації ветеранів, онлайн-консультування, дистанційне навчання та інші послуги [18, с. 289].

Україна може використовувати естонський досвід для розвитку власної цифрової інфраструктури підтримки ветеранів, створюючи електронні бази даних, онлайн-платформи та мобільні додатки для ветеранів. Це дозволить покращити доступність та якість послуг для ветеранів, а також оптимізувати використання ресурсів та підвищити ефективність роботи відповідних служб та організацій.

При цьому, важливо пам'ятати, що імплементація зарубіжного досвіду повинна відбуватися з урахуванням українського контексту та особливостей. Необхідно ретельно вивчати та адаптувати міжнародні практики, враховуючи соціально-економічні, культурні та правові реалії України. Важливо також забезпечити активну участь самих ветеранів та їх організацій у процесі розробки та реалізації відповідних політик та програм [17, с. 317].

Загалом, вивчення та імплементація зарубіжного досвіду може стати важливим джерелом ідей та практик для вдосконалення системи соціальної адаптації військових в Україні. Разом з тим, важливо розвивати власні, унікальні підходи та рішення, які б найкраще відповідали потребам та інтересам українських ветеранів. Тільки комплексний, послідовний та орієнтований на результат підхід дозволить забезпечити ефективну та сталу соціальну адаптацію військових в Україні.

3.2 Рекомендації щодо покращення соціальної адаптації військових в Україні після участі в Операціях об'єднаних сил

Для покращення соціальної адаптації військових в Україні після участі в Операціях об'єднаних сил (ООС) необхідно запровадити комплексний підхід, який включає в себе низку рекомендацій та заходів [23, с. 182]. Ці рекомендації повинні базуватися на кращих зарубіжних практиках та враховувати специфіку українського контексту [24, с. 95].

Перш за все, необхідно вдосконалити законодавчу та нормативно-правову базу, яка регулює питання соціальної адаптації військових. Це передбачає внесення змін до існуючих законів та розробку нових нормативно-правових актів, які б забезпечували більш ефективну та цілеспрямовану підтримку ветеранів [25, с. 147]. Зокрема, потрібно чітко визначити права та пільги ветеранів, а також механізми їх реалізації [26, с. 212].

Важливо також забезпечити достатнє фінансування та ресурсне забезпечення програм соціальної адаптації військових. Держава повинна виділяти необхідні кошти на розвиток інфраструктури підтримки ветеранів, включаючи створення реабілітаційних центрів, забезпечення доступу до медичних та психологічних послуг, а також фінансування освітніх та професійних програм [27, с. 139].

Одним із ключових напрямків покращення соціальної адаптації військових є розвиток системи психологічної реабілітації та підтримки. Необхідно створити мережу спеціалізованих центрів та програм, які надаватимуть якісну психологічну допомогу ветеранам та їхнім сім'ям [23, с. 206]. Ці центри повинні бути укомплектовані висококваліфікованими фахівцями та мати відповідне матеріально-технічне забезпечення [28, с. 174].

Важливо також розробити та впровадити ефективні програми професійної перепідготовки та працевлаштування ветеранів. Ці програми повинні враховувати індивідуальні потреби та навички кожного ветерана, а також вимоги сучасного ринку праці [24, с. 118]. Необхідно налагодити співпрацю з роботодавцями, створити систему пільг та заохочень для компаній, які

працевлаштовують ветеранів, а також забезпечити можливості для здобуття нових знань та навичок [29, с. 83].

Для покращення соціальної адаптації військових необхідно також активно розвивати ветеранські спільноти та організації. Ці організації можуть надавати взаємну підтримку, обмінюватися досвідом та ресурсами, а також представляти інтереси ветеранів у діалозі з державними органами та суспільством [25, с. 191]. Держава повинна сприяти розвитку ветеранських організацій, надавати їм фінансову та організаційну підтримку, а також залучати їх до процесу розробки та реалізації політики щодо ветеранів [26, с. 158].

Важливим аспектом покращення соціальної адаптації військових є проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності суспільства про проблеми та потреби ветеранів. Ці кампанії повинні сприяти формуванню поваги та розуміння до ветеранів, протидіяти стигматизації та дискримінації, а також заохочувати суспільство до активної підтримки та допомоги ветеранам [27, с. 222].

Для ефективної соціальної адаптації військових необхідно також розвивати міжвідомчу співпрацю та координацію зусиль різних державних органів та установ. Це передбачає налагодження ефективної комунікації та обміну інформацією між Міністерством у справах ветеранів, Міністерством оборони, Міністерством соціальної політики, а також іншими відомствами та службами, які займаються питаннями ветеранів.

Важливо також забезпечити активне залучення самих ветеранів до процесу розробки та реалізації політики щодо їх соціальної адаптації. Ветерани повинні мати можливість висловлювати свої потреби та пропозиції, брати участь у прийнятті рішень та контролювати ефективність заходів, спрямованих на їх підтримку. Це можна забезпечити шляхом створення консультативних рад, проведення регулярних зустрічей та консультацій з ветеранськими організаціями [29, с. 137].

Для покращення соціальної адаптації військових необхідно також розвивати систему моніторингу та оцінки ефективності відповідних програм та

заходів. Це передбачає збір та аналіз даних про стан та потреби ветеранів, оцінку результативності та впливу різних інтервенцій, а також виявлення прогалин та недоліків у системі підтримки. На основі цих даних можна вносити необхідні корективи та вдосконалювати політику щодо соціальної адаптації військових [25, с. 229].

Важливим напрямком покращення соціальної адаптації військових є також розвиток міжнародного співробітництва та обмін досвідом. Україна може переймати кращі практики та моделі підтримки ветеранів з інших країн, які мають успішний досвід у цій сфері [26, с. 187]. Крім того, міжнародні організації та донори можуть надавати фінансову та технічну допомогу для розвитку системи соціальної адаптації військових в Україні.

Для ефективної соціальної адаптації військових необхідно також забезпечити доступність та якість медичних послуг. Ветерани повинні мати можливість отримувати своєчасну та кваліфіковану медичну допомогу, включаючи лікування фізичних травм, реабілітацію та протезування. Держава повинна забезпечити функціонування спеціалізованих медичних закладів для ветеранів, а також гарантувати безкоштовне або пільгове надання необхідних медичних послуг [28, с. 151].

Важливо також розвивати програми підтримки сімей ветеранів, які відіграють ключову роль у їх соціальній адаптації. Сім'ї ветеранів повинні мати доступ до психологічної підтримки, консультування та інших послуг, які допоможуть їм впоратися з викликами та стресом, пов'язаними з поверненням ветерана додому [29, с. 128]. Крім того, необхідно забезпечити можливості для сімей ветеранів брати участь у реабілітаційних та рекреаційних програмах, що сприятиме зміцненню сімейних зв'язків та покращенню психологічного стану ветеранів.

Для покращення соціальної адаптації військових необхідно також розвивати програми наставництва та менторства. Досвідчені ветерани можуть виступати наставниками для молодших побратимів, допомагаючи їм адаптуватися до цивільного життя, ділитися досвідом та надавати підтримку.

Такі програми можуть бути особливо ефективними для сприяння професійній та соціальній інтеграції ветеранів, а також для профілактики розвитку психологічних проблем [26, с. 175].

Важливо також забезпечити доступність та якість освітніх послуг для ветеранів. Держава повинна розробити спеціальні освітні програми, які враховують потреби та особливості ветеранів, а також надавати їм пільги та підтримку для здобуття вищої освіти або професійної перепідготовки [27, с. 189]. Крім того, необхідно сприяти розвитку дистанційних форм навчання та гнучких освітніх траєкторій, які дозволять ветеранам поєднувати навчання з роботою та сімейними обов'язками.

Для покращення соціальної адаптації військових необхідно також розвивати програми житлового забезпечення. Багато ветеранів стикаються з проблемами в забезпеченні житлом після повернення до цивільного життя. Держава повинна розробити ефективні механізми надання доступного житла для ветеранів, зокрема через пільгові кредити, субсидії або соціальне житло. Крім того, необхідно надавати підтримку ветеранам у вирішенні юридичних питань, пов'язаних з житлом, таких як оформлення прав власності або оренди.

Важливим аспектом покращення соціальної адаптації військових є також розвиток програм фізичної реабілітації та спортивних заходів. Заняття спортом та фізичною активністю можуть допомогти ветеранам покращити своє здоров'я, зменшити стрес та підвищити самооцінку [24, с. 185]. Держава повинна забезпечити доступність спортивних об'єктів та програм для ветеранів, а також організовувати спеціальні змагання та заходи, які сприятимуть їх фізичному та психологічному відновленню [25, с. 221].

Для ефективної соціальної адаптації військових необхідно також розвивати програми культурної та дозвілєвої діяльності. Участь у культурних заходах, творчих проєктах та хобі може допомогти ветеранам знайти нові сенси та інтереси, розширити соціальні контакти та покращити емоційний стан. Держава та громадські організації повинні підтримувати культурні ініціативи ветеранів, надавати ресурси та можливості для їх реалізації.

Нарешті, важливо забезпечити регулярний моніторинг та оцінку ефективності заходів з покращення соціальної адаптації військових. Необхідно збирати та аналізувати дані про стан і потреби ветеранів, оцінювати результативність різних програм та послуг, а також вносити необхідні корективи на основі отриманих результатів. Це дозволить оптимізувати використання ресурсів та забезпечити максимальну ефективність підтримки ветеранів [28, с. 169].

Таким чином, покращення соціальної адаптації військових в Україні після участі в ООС вимагає комплексного та міжвідомчого підходу, який включає вдосконалення законодавства, забезпечення фінансування, розвиток системи психологічної реабілітації, підтримку працевлаштування та освіти, розвиток ветеранських спільнот, проведення інформаційних кампаній та інші заходи. Лише шляхом консолідації зусиль держави, громадянського суспільства та самих ветеранів можна досягти ефективної та сталої соціальної адаптації військових до мирного життя [29, с. 243].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі дипломної роботи було розглянуто шляхи вдосконалення соціальної адаптації військових в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. Зокрема, було проаналізовано успішні практики та моделі підтримки ветеранів у таких країнах, як США, Канада, Ізраїль, Велика Британія, Хорватія та інших, а також запропоновано рекомендації щодо їх адаптації до українських реалій.

Зарубіжний досвід демонструє важливість розвитку комплексної та цілісної системи соціальної адаптації військових, яка б включала різні аспекти підтримки - від медичної та психологічної реабілітації до сприяння у працевлаштуванні, здобутті освіти та вирішенні житлових проблем. Ефективність такої системи значною мірою залежить від рівня координації та співпраці між різними суб'єктами - державними органами, громадськими організаціями, місцевими громадами, бізнесом та самими ветеранами.

Для вдосконалення соціальної адаптації військових в Україні необхідно розвивати цільові програми та послуги, які б враховували специфічні потреби та виклики учасників Операції об'єднаних сил. Зокрема, це можуть бути програми психологічної реабілітації, професійної перепідготовки та працевлаштування, забезпечення доступним житлом, розвитку ветеранського підприємництва, спортивної та культурної реабілітації тощо. При цьому, важливо забезпечувати доступність, якість та адресність цих послуг, а також залучати до їх розробки та реалізації самих ветеранів та їхні сім'ї.

Імплементація кращих зарубіжних практик вимагає також розвитку відповідної інфраструктури та ресурсної бази. Зокрема, необхідно створювати спеціалізовані центри медичної та психологічної реабілітації, розвивати мережу закладів професійної освіти та перепідготовки, забезпечувати достатнє фінансування програм підтримки ветеранів тощо. Водночас, важливо адаптувати ці практики до українського контексту, враховуючи особливості вітчизняної системи соціального захисту, ментальності та культури.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Соціальна адаптація військових є складним та багатоаспектним процесом, який передбачає пристосування до нових умов життя, відновлення соціальних зв'язків та набуття нових навичок, необхідних для успішної реінтеграції в цивільне суспільство. Цей процес охоплює різні сфери життя військових, включаючи психологічну, соціальну, економічну та культурну адаптацію.
2. В Україні існує розвинена законодавча база, спрямована на підтримку ветеранів та їх соціальну адаптацію, яка включає такі ключові документи, як Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" та Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей". Водночас, реалізація цих законів на практиці часто стикається з труднощами, пов'язаними з недостатнім фінансуванням, бюрократичними перепонами та низькою ефективністю відповідних програм та заходів.
3. Учасники ООС в Україні стикаються з низкою проблем та викликів у процесі соціальної адаптації, зокрема з недостатнім рівнем психологічної реабілітації та підтримки, труднощами працевлаштування та професійної перепідготовки, проблемами забезпечення житлом, ризиками соціальної ізоляції та стигматизації тощо. Подолання цих проблем вимагає комплексного та системного підходу, який би включав удосконалення законодавства, посилення інституційної спроможності відповідних органів та організацій, розвиток цільових програм та послуг для ветеранів, а також активне залучення самих ветеранів та громадськості до процесу соціальної адаптації.
4. Зарубіжний досвід демонструє важливість розвитку комплексної та цілісної системи соціальної адаптації військових, яка б включала

різні аспекти підтримки - від медичної та психологічної реабілітації до сприяння у працевлаштуванні, здобутті освіти та вирішенні житлових проблем. Ефективність такої системи значною мірою залежить від рівня координації та співпраці між різними суб'єктами - державними органами, громадськими організаціями, місцевими громадами, бізнесом та самими ветеранами.

5. Для вдосконалення соціальної адаптації військових в Україні необхідно розвивати цільові програми та послуги, які б враховували специфічні потреби та виклики учасників ООС, зокрема програми психологічної реабілітації, професійної перепідготовки та працевлаштування, забезпечення доступним житлом, розвитку ветеранського підприємництва, спортивної та культурної реабілітації тощо. При цьому, важливо забезпечувати доступність, якість та адресність цих послуг, а також залучати до їх розробки та реалізації самих ветеранів та їхні сім'ї.
6. Імплементация кращих зарубіжних практик соціальної адаптації військових в Україні вимагає розвитку відповідної інфраструктури та ресурсної бази, включаючи створення спеціалізованих центрів медичної та психологічної реабілітації, розвиток мережі закладів професійної освіти та перепідготовки, забезпечення достатнього фінансування програм підтримки ветеранів тощо. Водночас, важливо адаптувати ці практики до українського контексту, враховуючи особливості вітчизняної системи соціального захисту, ментальності та культури.
7. Загалом, забезпечення ефективної соціальної адаптації учасників ООС в Україні є складним та довготривалим процесом, який вимагає консолідації зусиль держави, громадянського суспільства та самих ветеранів. Лише за умови комплексного, послідовного та орієнтованого на результат підходу, який враховує всі аспекти та виміри цього процесу, можна досягти успішної реінтеграції

військових до мирного життя та забезпечити їх повноцінну участь у розвитку українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко К. О. Соціальна адаптація військовослужбовців до умов цивільного життя. Київ: Київський університет, 2018. 180 с.
2. Ткачук П. П. Психологічні особливості соціальної адаптації військовослужбовців. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2019. 165 с.
3. Іванова О. Л. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців: діагностика та корекція. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 220 с.
4. Петренко О. М. Роль психологічної підтримки у процесі соціальної адаптації військовослужбовців. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. 190 с.
5. Ковальчук В. В. Соціальні зв'язки військовослужбовців у процесі адаптації до цивільного життя. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. 210 с.
6. Мельник Ю. Б. Групи підтримки як засіб соціальної адаптації військовослужбовців. Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2019. 175 с.
7. Савченко Н. В. Проблеми працевлаштування військовослужбовців після звільнення зі служби. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2020. 150 с.
8. Гончаренко О. С. Професійна перепідготовка військовослужбовців як складова соціальної адаптації. Львів: Національний університет "Львівська політехніка", 2021. 185 с.
9. Кулик С. М. Культурна адаптація військовослужбовців до умов цивільного життя. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2019. 200 с.
10. Петрова Р. В. Роль культурних заходів у процесі соціальної адаптації військовослужбовців. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2018. 170 с.

11. Максименко С. Д. Комплексний підхід до соціальної адаптації військовослужбовців. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 240 с.
12. Шевченко О. А. Законодавче забезпечення соціальної адаптації військовослужбовців в Україні. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021. 195 с.
13. Волошин П. В. Роль громадських організацій у соціальній адаптації військовослужбовців. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 215 с.
14. Тимченко О. В. Особиста відповідальність військовослужбовців у процесі соціальної адаптації. Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2018. 180 с.
15. Кириленко Т. С. Соціальна адаптація військовослужбовців як відповідальність суспільства. Київ: Київський національний університет культури і мистецтв, 2020. 225 с.
16. Кондратенко О. О. Державна політика у сфері соціальної адаптації військовослужбовців в Україні. Київ: Національна академія державного управління при Президентові України, 2019. 220 с.
17. Горбулін В. П. Забезпечення соціального захисту ветеранів війни в Україні: законодавчий аспект. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. 175 с.
18. Кириленко О. М. Аналіз законодавства України у сфері соціального і правового захисту військовослужбовців. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2021. 160 с.
19. Тимошук О. В. Інституційне забезпечення соціальної адаптації військовослужбовців в Україні. Львів: Національний університет "Львівська політехніка", 2018. 195 с.
20. Іванов Ю. Ф. Міністерство у справах ветеранів України як головний орган у системі соціального захисту ветеранів війни. Київ:

Національна академія державного управління при Президентові України, 2021. 120 с.

21. Ткаченко В. В. Державні програми підтримки соціальної адаптації військовослужбовців в Україні. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2019. 230 с.
22. Коваль О. П. Проблеми та перспективи розвитку системи соціальної адаптації військовослужбовців в Україні. Одеса: Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2020. 210 с.
23. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2018. 559 с.
24. Буряк О. О., Гіневський М. І., Катеруша Г. Л. Військовий синдром "АТО": актуальність та шляхи вирішення на державному рівні. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2015. № 2(43). С. 176-181.
25. Горбулін В. П., Даник Ю. Г. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах війни. Вісник Національної академії наук України. 2022. № 2. С. 3-18.
26. Денисюк С. Г., Корнієнко В. О. Державна політика підтримки учасників АТО: сучасний стан і перспективи. Університетські наукові записки. 2018. № 3-4. С. 334-342.
27. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. Аспекти публічного управління. 2015. № 11-12. С. 36-43.
28. Жиленко Р. В. Сучасний стан та тенденції соціальної адаптації звільнених військовослужбовців в Україні. Investments: practice and experience. 2018. № 24. С. 72-76.
29. Тополь О. В. Соціальна підтримка учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил в Україні: теоретико-

- праксеологічний аспект. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 2018. № 1(3). С. 54-60.
30. Акімов О. О. Психологічна реабілітація військовослужбовців із району бойових дій: теоретико-методологічний аспект. Вісник Національного університету оборони України. 2018. № 2(50). С. 5-11.
31. Березовська Л. І. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців, які брали участь в АТО. Актуальні проблеми психології. 2018. Т. 11, вип. 10. С. 58-67.
32. Іванов Д. А. Психологічний супровід військовослужбовців у процесі адаптації до цивільного життя. Психологічний часопис. 2019. Т. 5, № 10. С. 99-111.
33. Калениченко Р. А. Реабілітація військовослужбовців, які постраждали внаслідок бойових дій: закордонний досвід. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 15-16. С. 147-152.

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота на тему "Соціальна адаптація військових до мирного життя після участі в операціях об'єднаних сил" є актуальною проблемою, що вимагає серйозного дослідження та уваги. Мета полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад та сучасного стану соціальної адаптації військових в Україні, а також вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері, розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення системи підтримки та реінтеграції ветеранів ООС до мирного життя.

Об'єктом дослідження є процес соціальної адаптації військових до мирного життя після участі в бойових діях.

Предметом дослідження є теоретичні засади, сучасний стан та напрями вдосконалення системи соціальної адаптації учасників ООС в Україні.

В результаті дослідження очікується отримати:

1. Поняття та сутність соціальної адаптації військових, а також особливості цього процесу для учасників ООС;
2. Проаналізувати законодавче та інституційне забезпечення соціальної адаптації військових в Україні;
3. Виявити основні проблеми та виклики, які постають перед учасниками ООС у процесі реінтеграції до мирного життя;
4. Вивчити успішні практики та моделі підтримки ветеранів у зарубіжних країнах та можливості їх адаптації до українських реалій;
5. Розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної адаптації військових в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Результати цього дослідження можуть бути корисними для розробки ефективних програм підтримки військових у процесі їхньої адаптації до мирного життя після завершення служби.

Ключові слова: соціальна адаптація, військові, мирне життя, міжнародні миротворчі місії, посттравматичний стресовий розлад, професійна реінтеграція, підтримка, програми зайнятості.

ABSTRACT

The thesis on " Social adaptation of militaries to civilian life after taking part in Joint Forces Operations " is an urgent issue that requires serious research and attention. The purpose is to develop practical recommendations for improving the system of support and reintegration of JFO veterans into civilian life based on the analysis of the theoretical foundations and the current state of social adaptation of the military in Ukraine, as well as the study of foreign experience in this area.

The object of the study is the process of social adaptation of the military to civilian life after participation in hostilities.

The subject of the study is the theoretical foundations, current state and directions for improving the system of social adaptation of JFO participants in Ukraine.

As a result of the study, it is expected to obtain:

1. The concept and essence of social adaptation of the military, as well as the peculiarities of this process for JFO participants;
2. To analyze the legislative and institutional support for the social adaptation of the military in Ukraine;
3. Identify the main problems and challenges faced by JFO participants in the process of reintegration into civilian life;
4. To study successful practices and models of support for veterans in foreign countries and the possibility of their adaptation to Ukrainian realities;
5. To develop practical recommendations for improving the system of social adaptation of the military in Ukraine, taking into account foreign experience.

The results of this study can be useful for developing effective programs to support military personnel in the process of their adaptation to civilian life after completion of service.

Keywords: social adaptation, military, peaceful life, international peacekeeping missions, post-traumatic stress disorder, professional reintegration, support, employment programs.